

nje njegovo zadene tu ob krepko bran, ki zaustavi s premorom njegov avtomatski tok. Pač pljuske še en val iste stopinje preko tega jezú — v Resendovem zborniku; a ta val je spet, dasi direktno nadaljevanje zistema, vendarle nekaj docela samostojnega. In kot tak zahteva ter bo dobil nekoč svoje posebno poglavje zase v tej študiji, a ne tu na tem mestu. Nastop simetrije v »volti« — na podlagi obeh tistih dveh form I. stopinje je mejnik poti.

A kaj je rezultat, ali recimo: kaj — produkt zistema ob tem mejniku? Postanek dveh zelo tipičnih organizmov forme: V prvi etapi poslednje faze ob »kvadri« postanek »oktave«, v drugi etapi ob »kvintilji« pa postanek »decime«, — obedve po svoji genezi arhitektonska organizma na simetralo ($4 + 4$ in $5 + 5$). To je dar, ki nam ga vrže na tem premoru svojem zistem v naročje.

V Ljubljani, 16. decembra 1915.

KNJIŽEVNOST.

Gruden, dr. Josip: **Zgodovina slovenskega naroda**. 5. zvezek. Izdala Družba sv. Mohorja. Celovec 1915.

Dočim je razpravljal dr. Gruden v 4. zvezku »Zgodovine slovenskega naroda« o razvoju protestantskega gibanja po naših krajih do Brnške pacifikacije, nam predloži v 5. zvezku važnejše pojave in dogodke luteranstva v posameznih pokrajinah: na Spodnjem Štajerskem, med ogrskimi Slovenci, na Koroškem, Kranjskem in v Primorju. Pri teh zanimivih slikah opazimo, da sta se le plemstvo in meščanstvo poprijela protestantizma, medtem ko je našla nova vera med priprostim narodom malo privrženecv, izvzemši na Koroškem, kjer so se pojavili Flakcijanci, in v nekaterih krajih na Ogrskem, kjer se je razširjalo tudi kalvinstvo in kjer se je v Železni županiji ohranil protestantizem do Karla VI. Razen tega dokazujejo te zgodovinske slike, da se je luteranstvo močnejše pojavilo na severni jezikovni meji in je pojenjavalo proti jugu.

V dobi splošnega napredovanja protestantizma se je vnel veliki slovensko-hrvatski kmečki upor (1572 do 1573), ki so ga zakrivila velika bremena in samovoljno, nečloveško ravnanje s podložniki od strani gospode in ki ga je povzročil Franc Tahí, posestnik Susedgrada in Stubice. Kmetje so bili poraženi, njih usoda se ni izboljšala. (Prim. lepo zgodovinsko povest A. Šenoe: Seljačka buna [slov. Zadnja kmečka vojska]. Op. ur.)

Tudi v dobi, ki jo opisuje dr. Gruden v 5. zvezku svoje zgodovine, so Turki neprestano napadali naše dežele. Ti napadi so ponehavalí, ko je bila zgrajena močna trdnjava Karlovec (1579), a so se pomnožili, ko je bil l. 1591. imenovan za bosenskega beglerbega bojaželjni Hasan-paša. V bojih proti Turkom so se proslavili vrhovni poveljniki v Krajini: Ivan Lenkovič, Herbert Turjaški, ki je padel junaške smrti pri Budačkih (1575), in Ivan Turjaški, ki je porazil Turke pod poveljstvom Hasan-paše v znameniti bitki pri Sisku (1593).

Protestanti so imeli največjo moč in veljavo, ko so si izvojevali Brnško pacifikacijo. Ker se pa niso držali njenih določb in ker so protestantski stanovi hoteli zadobiti poleg verskih svoboščin vso oblast v deželah, tako da bi postal deželni knez papirnat vladar, so začeli notranjeavstrijski vladarji od l. 1580. dalje izdajati razne naredbe, da bi zajezili prodiranje luteranstva. Obenem z vladno protireformacijo se je pričela katoliška cerkvena reforma, ki je popolnoma izpodnesla tla luteranstvu.

Vladno protireformacijo je pričel nadvojvoda Karel, hoteč omejiti luteranstvo na posamežne kraje ali osebe.

To politiko sta zasledovala tudi njegova naslednika, nadvojvoda Ernest in Maksimilijan, ki sta vladala v notranjeavstrijskih deželah kot gerenta namesto Karlovega mladoletnega sina Ferdinanda. Ko je pa l. 1595. prevzel vladó, je sklenil, katoliško vero v svojih deželah zopet obnoviti, s tem utrditi svojo oblast, podložnikom pa vrniti mir in slovo. Pri tem početju so mu pomagali trije škofje: lavantinski Jurij Stobej pl. Palmburg, ki je zasnoval načrt državne protireformacije, sekovski Martin Brenner in ljubljanski Tomaž Hren. Najprej so odpravili vse luteranske pridigarje in učitelje iz Gradca, Judenburga in vseh drugih mest, trgov in okrajev. Nato so pozvali vse protestantske meščane Notranje Avstrije, naj se povrnejo v katoliško cerkev; ako pa tega nočejo storiti, naj prodajo svoje imetje in naj zapuste nadvojvodove dežele. Prepovedali so prodajati luteranske knjige in popevati luteranske pesmi. Te in druge vladne odredbe so z vso strogošjo uveljavile Ferdinandove »reformacijske komisije« (1599 do 1601), ki so povsod zatrle vnanjo cerkveno organizacijo luteranstva po naših deželah. Protestantstvo je postalo prepovedana verska ločina, ki je le še skrivaj životarila po gradovih, kjer so plemiči še nekaj časa vzdrževali protestantske tradicije. Delovanje teh komisij pomenja tudi hud poraz za politično moč in veljavo deželnih stanov, ker se protestantski stanovi niso upali upreti naredbam teh komisij. Navzlic temu so bili plemiči še vedno močna opora luteranstva v naših deželah; zato je bilo treba to zadnjo evangelijsko postojanko premagati. Vsled tega je izdal cesar Ferdinand l. 1. 1628. odlok, ki je zapovedal vsem nekatališkim plemičem zapustiti njegove dedne dežele, ako se v teku enega leta ne povrnejo v katoliško cerkev. Precéj protestantskih plemičev se je takrat izselilo iz naših dežel. S tem so se končali verski boji v notranjeavstrijskih deželah.

Vzporedno z odredbami avstrijskih vladarjev proti luteranstvu sta izvršila notranjo reformo katoliške cerkve po naših krajih dva najznamenitejša ljubljanska škofa: Janez Tavčar (1580—1597) in Tomaž Hren (1597—1625). Pri tem podjetju je sodeloval tudi akvilejski patriarh Franc Barbaro. Vsi ti cerkveni knezi so bili skrbni pastirji, vneti za duševni blagor svojih vernikov in osebno vzor neomadeževanega življenja. Skrbeli so za dobro vzgojo in izobrazbo duhovščine, podajali ji na sinodah navodila za življenje ter delovanje in nadzorovali izvrševanje svojih odredb pri rednih vizitacijah župnij in cerkv. Podpirali so stremljenje dveh novih redov, jezuitov in kapucinov. Prvi so

se naselili v Ljubljani, Celovcu, Gorici, Trstu in na Reki. Povsod so ustanovili srednje šole, v katerih so vzgojevali duhovnike in posvetno razumnštvo, prirajali šolske komedije, zastavili svoje delo na slovstvenem polju in vplivali na ljudstvo s pridigami, krščanskim naukom, marijinskimi kongregacijami in misijoni. — Kapucini, ki so imeli več samostanov v naših krajih, so bili dobri pomočniki svetnim duhovnikom, izvrstni ljudski pridigarji in misijonarji; vplivali so na preprosto ljudstvo s pasijonskimi igrami ter sprevodi in gojili slovensko narodno slovstvo.

S tem reformnim delom, ki ga je pričel škof Tavčar in dovršil Hren, se je dvignila katoliška cerkev v naših krajih do viška, ki je vzbujal občno spoštovanje.

Ravno ko so se vršili v severnih deželah naše monarhijske verski boji, je povzročila gospodljivost Benečanov, ki so hoteli biti na Jadranskem morju neomejeni gospodarji in Habsburžane popolnoma izriniti iz Italije, drugo benečansko vojno (1615—1617), v kateri so dosti trpeli isti goriški kraji kakor v sedanji vojni. Benečanom se je pa njihov naklep popolnoma ponesrečil.

Te dogodke in kulturne razmere opisuje dr. Gruđen v 5. zvezku, ki ga kakor prejšnje zvezke krasi obilo slik važnejših zgodovinskih krajev, zgradb in oseb. Kolikor je podpisanemu poročevalcu v spominu literatura — na bojišču nima nobenih znanstvenih pripomočkov pri roki — je porabil dr. Gruđen pri sestavi 5. zvezka ne samo vsa tozadevna znanstvena dela in zgodovinske razprave, ampak je sestavil nekatera poglavja na podlagi dosedaj še neobjavljenih arhivalnih virov in s tem razširil in poglobil naše dosedanje naziranje o dotičnih dogodkih. Zlasti vemo sedaj ceniti uspešno delovanje škofov Tavčarja in Hrena v prid notranje reforme katoliške cerkve. Poročevalec le želi, da bi našla temeljito in povsem kritično sestavljena Grudnova zgodovina mnogo pridnih in pazljivih čitateljev in se priljubila našemu ljudstvu, da bi bolje poznalo in razumevalo domače razmere.

Korektura je skrbno izvršena, tako da je našel poročevalec le malo tiskovnih napak. Na str. 699 v 14. vrsti spodaj beri mesto Nadasdijem pravilno Nadasdyjem; na str. 704 v 21. vrsti spodaj mesto bile pravilno bila; na str. 706 v 17. vrsti zgoraj mesto Wittenbergu prav. Wittenbergu; na str. 710 v 25. vrsti zgoraj mesto Ditrichsteini prav. Dietrichsteini; na str. 725 v 6. vrsti spodaj mesto ostanajo prav. postanejo; na str. 770 v 11. vrsti zgoraj in še na mnogih drugih mestih mesto Turn ali Turen prav. Thurn; na isti strani v 23. vrsti spodaj in na str. 282 v 4. vrsti zgoraj mesto Erded prav. Erdedi. Pravilno pišemo ogrska krajevna imena tako-le: Vizlendva (str. 700, 13. vrsta od zgor.), Nagykanizsa (str. 701, 15. vrsta od sp.), Csurgó (str. 703, 14. vrsta od spod.), Mihály, Liszó, Szentpéter, Szentpál, Szentkirály, Vése, Berény (str. 703, 12. in 11. vrsta spodaj).

Neko nedostatnost je opazil poročevalec v tem kakor v 4. zvezku; dr. Gruđen rabi po hrvaškem zgledu turško besedo »sandžak« (str. 770, 771, 786) mesto pravilnega pojma »pokrajina« za pojem »paša«. Sandžak je s »pokrajino« prevedel tudi jako dober poznavalec turškega jezika ogrski zgodovinar Thury, ko je prevedel v madžarščino najboljše analiste in zgodopisce.

Fr. Komatar.

Dr. Karol Capuder: **Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17.** (Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1915. 8°, str. 175.)

Skoro ob stoletnici, odkar je prišel »sedemnajsti« v Ljubljano in postal naš domači, kranjski pešpolk, sta izšli dve deli o polkovi preteklosti. Sicer je že l. 1858. izdal bivši polkovni avditor dr. F. Steiner 200 strani broječo knjigo »Geschichte des k. k. Prinz Hohenlohe-Langenburg Infanterie-Regiments Nr. 17«, kateremu delu se pa pozna, da je moral pisatelj orati celino in za starejšo dobo črpati iz nezanesljivega Gräfferja ml. (Annalen der k. k. Armee, Wien 1804), zgodovino svoje dobe — zlasti dogodke l. 1848/49 — pa opisuje zelo na široko. To delo je bilo treba popraviti in izpopolniti. Razni častniki so v zadnjih desetletjih po arhivih in tiskanih virih zbirali gradivo, ki je končno vsled postranskega, nebitvenega balasta tako ogromno narastlo, da so morali dve tretjini nabranega izpustiti, ko je pod polkovnim poveljnikom Botičem (1903—1908) stotnik Bergkessel rokopis pregledal. Končno redakcijo je prevzel Ferd. Strobl von Ravelsberg, čigar delo je izšlo v dveh zvezkih (Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Ritter von Milde Nr. 17, 1674—1910. Ljubljana, Kleinmayr-Bamberg, 1911).

Na teh virih temelji v glavnem tudi Capudrova prava polkova zgodovina, ki je izšla na prizadevanje bivšega polkovnika Stillfrieda s podporo deželnega odbora kranjskega in stolnega mesta Ljubljane. Medtem, ko tiči Stroblova zgodovina v marsičem še v sponah nabranega gradiva, je slednje pri Capudru glede oblike, vsebine in razporedbe mnogo bolj prosto in tvarino obvladujoče predelano; marsikatero poglavje je tukaj razširjeno in izpopolnjeno, marsikako popolnoma primerno in umestno nanovo vpleteno, tako slike in prizori ob novačenju, razne vojaške narodne pesmice, predvsem pa uvodna razmotrivanja. Tu opisuje pisatelj zgodovino brambne dolžnosti pri raznih narodih, kako so pomagali braniti obstoj države, ki jim jamči s trudom in delom pridobljeno lastnino, kakšna je bila njihova vojna oprema, kakšno orožje, kakšen način bojevanja izza časa, ko je še odločevala telesna moč, pa do dobe, ko pri izpopolnjenem orožju odločuje spretnost poveljnikova in izurjenost vojakova. Od prvotne ljudske vojske nas pelje pisatelj mimo srednjeveških vitezov in renesanških najemnikov v sredo tridesetletne vojske, v tabor prve stalne avstrijske, Wallensteinove armade, ki je tvorila jedro, okoli katerega se je zbrala tekom časa armada poznejših let. Razen šestih polkov, ki so ostali po 30 letni vojni še v službi, sta le še dva avstrijska polka za nekaj let starejša kot kranjski pešpolk št. 17. Francoski kralj Ludovik XIV. je namreč s svojimi napadi prisilil cesarja Leopolda I., da je 13. svečana 1674 naročil grofu Henriku Reuß-Plauen, da sestavi nov pešpolk, ki je bil potem dalj časa nastanjen v Konštancu ob Bodenskem jezeru. V španski nasledstveni vojski je šel polk v Italijo, odkoder se ni vrnil več v Konštanc, marveč je moral na Ogrsko v razne trdnjave in preživel dalj časa v Belgradu in bojih proti Turkom. L. 1769. so dobili polki z ozirom na činovni red svojih imejteljev (ne z ozirom na starost polka!) zaporedne številke; sedanji kranjski pešpolk je dobil številko 17. Cesarica Marija Terezija je l. 1771. določila za vse takrat obstoječe polke posebna naborna okrožja. Polk št. 17 je dobil